

ANTE MARUŠIĆ

DEMOKRATSKO DRUŠTVO I POLITIČKO OBRAZOVANJE

Prilog diskusiji o profilu politološkog studija

Tek se nedavno u našoj sredini javila mogućnost modernog političkog obrazovanja.¹ Uvjetovan i omogućen novim socijalnim i političkim promjenama u našoj zemlji, prije svega demokratizacijom društva i afirmacijom samoupravljanja, politološki se studij u nas danas razvija u kontrapoziciji spram do tada prakticiranih oblika političkog obrazovanja što se odvijalo u okvirima partijskih škola, koje su djelovale prije osnivanja Fakulteta političkih nauka. Postoji jasna korelacija između birokratsko-centralističkog tipa društva i partijsko-ideološkog obrazovanja kao i između demokratsko-samoupravnog društva i modernog političkog obrazovanja koje se razvija na Fakultetu političkih nauka.

I

Birokratsko-centralističko društvo proglasilo je globalni i detaljni administrativni ekonomski plan osnovnim zakonom socijalizma. Imalo je ambiciju i dugo je živjelo u iluziji da se detaljno razrađenim administrativnim planom u sferi ekonomike mogu eliminirati ekonomski zakoni. Nosioći i zagovornici ovog sistema htjeli su administrativnim aktom ukinuti ekonomske zakone, što se pokazalo apsurdnim i nužno dovelo do ekonomskih reformi koje će morati slijediti i realizirati svi kojima je stalo do bržeg ostvarivanja materijalnih pretpostavki socijalizma. Na socijalnom planu birokratsko-centralističkom društvu odgovara sistem »administriranja«, a na političkom jaka i svemoćna centralna vlast, sistem dirigiranja i najgrublje forme političkog manipuliranja. Niže instance u sistemu hijerarhizirane vlasti, u kojoj su niži organi strogo subordinirani višim organima, određene se primanjem, prenošenjem i realizacijom »direktiva« centra. U ime de-

¹ Prije sedam godina osnovan je Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu. To je prvi Fakultet političkih nauka u Jugoslaviji i socijalističkim zemljama uopće.

mokratskog društva likvidirana je demokracija i demokratski oblici interveniranja u socijalni i politički život. A ondje gdje nema demokracije, nema ni demokratske politike, pa ni političke znanosti i institucija koje se s njom bave. U ovakvom sistemu politikom se može baviti samo jedan postojeći centar moći, tj. vrhovni organ političke vlasti. Intenciji administrativnog ukidanja zakona u oblasti ekonomike odgovara analogna intencija ukidanja demokracije i demokratske politike. Kako takav program ne može biti do kraja realiziran u sferi ekonomike, tako on ne može biti realiziran ni u sferi politike. Njemu se opire čovjekova težnja za slobodom i demokracijom, što pretpostavlja i politiku i političku borbu. Silom režima potisnuta iz javne sfere zbog ukidanja demokratskih institucija ona, u nemogućnosti definitivnog uspostavljanja apsolutne kontrole od strane političkih vrhova, izbija i javlja se u obliku tzv. »ekscesa«, »slučajeva«, pronalazjenja i progona »neprijatelja«, »reakcionara« itd.

U birokratsko-centralističkom sistemu političko obrazovanje se javlja kao ideološko obrazovanje čije su osnovne karakteristike indoktrinacija i praktičizam. Uz dogmatizirani i vlastitim birokratskim interesima prilagođeni marksizam mnogo pažnje se posvećuje proučavanju, odnosno »proradi« raznih »materijala«, političkih govora, direktiva itd. U tu svrhu organiziraju se razni »teorijski« sastanci, seminari, kursevi. Ovi oblici ideološkog obrazovanja najintenzivnije i sistematski se kultiviraju u zatvorenim partijskim školama kadrovske tipa u kojima se školuju i instruiraju najprovjereniji kadrovi koji će zauzet svoja, ponajčešće, unaprijed određena mjesta u partijskom i državnom aparatu.

Obnavljanje demokratskog života u nas i uviđanje značaja politike za čovjeka i suvremeno društvo otvorilo je mogućnost modernog političkog obrazovanja. Njegova već ostvarena, iako još uvijek nedovoljno prema jednom modernom projektu i zadaćama našeg društva profilirana, institucionalna forma je Fakultet političkih nauka. Samoupravno društvo i zaokret prema demokratizaciji društvenog života značajni su podsticaji za razvitak politike, političke akcije i studija političkih znanosti. To su i socijalno-političke pretpostavke opstanka i razvitka našeg Fakulteta. Njihovo ostvarenje dovelo je do razumijevanja politike kao bitnog momenta suvremenog svijeta i čovjeka. Intenzivne promjene suvremenog društva, brojne akcije, reforme, revolucionarni pokreti itd. imaju izuzetan značaj za ljudski život pa i opstanak. Otuda shvaćanje urgentnosti upoznavanja i spoznavanja politike kao jedne od bitnih dimenzija i dominantnog medija današnjeg života. Zahvaljujući tome otpori na koje je Fakultet političkih nauka naišao u akademskim krugovima danas su neznatni, jer se politička znanost afirmirala kao zasebno područje istraživanja i kao urgentna zadaća. Tome je, svakako, doprinijela i afirmacija fakultetskih kadrova u znanstvenom i akademskom životu.

Od ostvarenja socijalno-političkih i znanstvenih pretpostavki za razvitak Fakulteta, ovise uspjesi i u suzbijanju drugih otpora koji su njegov razvitak do sada pratili. Ovdje naročito mislim na otpore kon-

zervtivanih snaga u društvu koje se ne mogu odreći monopola ne samo u ekonomici nego i u politici i ideologiji. Na ove otpore treba i dalje računati, a kakav će biti njihov učinak ovisi od putova daljnjeg razvitka našeg društva. Razvitak demokratizacije i samoupravljanja ograničio bi njihov prostor djelovanja, snagu i posljedice.

II

Za razvitak Fakulteta i unapređenje modernog političkog obrazovanja od posebnog su značaja nastojanja na organizaciji znanstvenog i nastavnog rada u Fakultetu. Zato smo na dnevni red stavili pitanje nastavnog plana i programa. Zapažene su organizirne teorijske diskusije u Fakultetu o profilu politološkog studija s inzistiranjem i na praktičkim rješenjima koja ne možemo dugo odgađati. Ovo intenzificiranje diskusija o reformi Fakulteta neki su skloni protumačiti kao naše reagiranje na kritike od strane istaknutih političkih ličnosti upućene Fakultetu u vrijeme nedavnih studentskih nemira. U tome ima dio istine. Ali napor za unapređenje znanstvenog i nastavnog rada rezultiraju iz vlastitih iskustava i dosadašnjih nastojanja na unapređivanju i profiliranju Fakulteta.

U tom pogledu Fakultet je tokom ovih sedam godina rada postigao zapažene rezultate. On se kao cjelina i njegovi nastavnici a danas već i prvi diplomirani studenti koji rade u praksi osjećaju u našoj znanstvenoj, kulturnoj i političkoj javnosti. Značajniji rezultati ovakve novoformirane ustanove, kako to pokazuje praksa u svijetu, mogu se očekivati tek nakon dvadesetak i više godina, a mi ih, evo, ostvarujemo već sada. Ipak možemo reći da nismo iskoristili sve mogućnosti koje su se mogle iskoristiti s obzirom na iskustva u organizaciji ovakvog tipa visokoškolske nastave u svijetu i s obzirom na našu društveno-političku praksu. Zato svi podsticaji u tom pravcu pa i oni koji dolaze od strane naših političkih foruma zaslužuju pažnju. Ovi podsticaji izraženi su u obliku oštre kritike koja nije značila suprotstavljanje Fakultetu i njegovo dovodenje u pitanje, nego podršku njegovom znanstvenom i nastavnom profiliranju prema načelima suvremene znanosti i potrebama našeg društva. Stoga su te kritike veoma relevantne za naše diskusije o profilu politološkog studija. Fakultet naime nije nikakva privatna ustanova koja bi se autonomno oblikovala i razvijala prema vlastitoj volji i svrsi, nego je kao znanstvena i nastavna ustanova društvena ustanova koja ove društvene momente, relevantne za njezino fizonomiranje, mora respektirati kod razmišljanja o vlastitim ciljevima i zadaćama. Misao o razvijanju egzaktno političke znanosti i jačem usmjerenju na izučavanje naše vlastite prakse zavrijeđuje posebnu pažnju. Razmotrimo ove momente posebno, sagledavajući ih u kontekstu relacije fakultet-društvo.

Valja upozoriti da je društvo relevantan faktor ljudskog ponašanja i djelovanja. Otuda proizlazi njegov utjecaj na oblike, ciljeve i metode obrazovanja. Oni koji smatraju da su temeljne vrijednosti i ci-

ljevi obrazovanja inherentni samom obrazovanju i određeni njegovom autonomnom svrhom apstraktno i nepovijesno rezoniraju o ciljevima obrazovanja koji nas, kad su to i najvrijedniji ciljevi, ostavljaju bez pomoći u orijentaciji i djelovanju u konkretnoj povijesnoj situaciji. Politička spoznaja nije spoznaja koja se razvija po imanentnim zakonima neovisnim od političke zbilje, a još je manje knjiška spoznaja koja se može saznati samo preko knjige i prenositi njenim upoznavanjem bez studija u vezi s političkom i socijalnom zbiljom. Poznajući odlično tekstove svjetske znanstvene i teorijske produkcije, mi sebi možemo uobraziti da smo na svjetskoj znanstvenoj razini. U kojoj mjeri ćemo s ovim rezultatima doista ovladati, što ćemo u njima vidjeti i na koji način ćemo ih razumjeti ovisi od našeg vlastitog socijalnog i političkog iskustva, problema vlastitog života i podsticaja koji iz njega dolaze. Historijska i politička spoznaja imaju tu osebnost da su determinirane konkretnim povijesnim okolnostima i životnim borbama koje uvjetuju način i određuju horizont teorijskog postavljanja pitanja te spoznaju problema i rješenja tih problema. Iz ove činjenice proizlazi nezaobilaznost naše socijalne i političke zbilje, što je od velikog značaja za orijentaciju u studiju političkih znanosti i znanstveno bavljenje politikom. Otuda i neophodnost nacionalnog profiliranja Fakulteta. Mi možemo participirati na svjetskoj znanosti i uključiti se u njene internacionalne okvire koji nadilaze nacionalnu ograničenost i provincijalnost samo ako idemo naznačenim putem. S tog stajališta gledan, zahtijev za većim bavljenjem, i u znanstvenom istraživanju i u nastavi, s našom stvarnošću i pitanjima i problemima koje ona nameće, mora doći do izražaja i u koncipiranju novog nastavnog plana i programa Fakulteta. Uostalom, svi značajni svjetski centri za istraživanje društvenih i političkih pojava koji su dali velike doprinose znanosti, postali su poznati i ove doprinose su ostvarili zato što su zahvatili u probleme koji su izvirali iz njihovog društva i života. Naš društveni i politički život, naročito u vrijeme njegove demokratizacije i razvitka samoupravljanja, ima specifičnosti i značajnih pojava koje su pobudile interes brojnih znanstvenih radnika u svijetu. Ipak, na nama ostaje obaveza, ali ne samo obaveza nego i potreba, da dademo glavni doprinos istraživanju našeg društva, što mora doći do izražaja i u nastavi.

Ovo istraživanje naše stvarnosti i političko obrazovanje putem fakultetske nastave ne smije se funkcionalno odrediti samo u odnosu na trenutne potrebe postojećeg društva, nego mora odgovarati novim društveno-političkim potrebama i ciljevima. Obrazovanje valja promatrati u kontekstu društvenih promjena i preobražaja. Ovaj aspekt otkriva temeljnu dimenziju u kojoj se konstituira osnovni smisao i značenje političkog obrazovanja. To mora biti obrazovanje koje će respektirati društvene potrebe, ali ne samo kako se one danas i ovdje javljaju nego kako se one javljaju sa stajališta potrebe mijenjanja i unaprijeđenja društva. Jedino obrazovanje za društvene

promjene² može biti adekvatno suvremenom čovjeku i njegovim ljudskim potrebama. Obrazovanje koje ne bi bilo rukovođeno ovim načelom, koje bi ostalo na razini dnevnih potreba, ostavilo bi čovjeka u slijepilu svakodnevne empirije. Vođen tokom promjenljivih događaja s njim bi gospodario praktičizam koji bi mu onemogućio orijentaciju na ono što je moguće, za što se moramo angažirati i boriti. Zahtijev da se obrazovanje podesi prema današnjoj potrebi društva i ograniči na te potrebe u svojoj je biti konzervativan zahtjev. Iz sadašnjih potreba privrede i društva dolaze zahtjevi koje fakultetska nastava ne može ignorirati, jer ona mora pripremati kadrove za određene zadatke u privrednoj i društvenoj praksi. Međutim, opasno i konzervativno je inzistiranje da se profil i ciljevi obrazovanja moraju podesiti prema trenutnim potrebama te prakse. Polazeći od postojeće prakse, znanstvena istraživanja i obrazovanje moraju nadmašiti trenutne potrebe te prakse da bi krčili putove njenog mijenjanja i unapređenja. Ako bi obrazovanje bilo svedeno na trenutne potrebe privrede i društva, diplomirani student ne bi mogao uspješno obavljati svoj posao, jer kad završi Fakultet ne bi više zatekao praksu za koju se spremao, jer se ona međuvremeno, dok je on pet i više godina proveo na Fakultetu, promjenila i morala se promijeniti. Na striktnom povezivanju obrazovanja s trenutnim potrebama društva i društvene prakse danas više gotovo nitko ne inzistira. Raspravljajući ovaj problem, koji je više nametnut nego li stvarni problem o kojem bi trebalo diskutirati, indicira klimu u kojoj diskutiramo, a koja se mora definitivno mijenjati. Buržoazija, koja obrazovanje strogo funkcionalno profilira prema ekonomskim interesima, nema više ni na kraj pameti da bi ovo profiliranje zatvarala u granice postojećeg momenta i trenutnih potreba i da bi time favorizirala primijenjena istraživanja u odnosu na fundamentalna i praktička znanja u odnosu na teorijska. Danas i u konzervativnim društvima fundamentalna istraživanja i teorijska naobrazba postaju nezaobilazni i javljaju se faktorom njihova unapređenja.

Studente je danas apsurdno modelirati prema trenutnim društvenim potrebama, svoditi ih na robove postojeće empirije i oni se s pravom svim silama tome opiru. Zagovaranje i dokazivanje nužnosti obrazovanja za društvene promjene ne znači, primijenjeno na naš Fakultet, zagovaranje potrebe obrazovanja profesionalnih revolucionara. Zadaća Fakulteta nije, kako smo već ustvrdili, obrazovanje tehničara svakodnevne prakse, jer se ona mijenja i mora mijenjati, ali, isto tako, zadaća Fakulteta nije ni spremanje profesionalnih revolucionara. Revolucionarna akcija svedena na destruiranje postojećeg, na razbijački momenat koji danas na sveučilištima ulazi u modu, ako u isto vrijeme ne poduzima na bazi jasnog programa izgradnju novog, naprednijeg, ne može se smatrati revolucionarnom. Političke pobune ako se iscrpljuju u političkom aspektu mogu, dođuše, značiti pritisak za iznalaženje boljih rješenja, ali one istodobno nose

² O pojmu »obrazovanje za društvene promjene« vidi opširnije u mom eseju: Visokoškolski studij i humanističko obrazovanje, Kulturni radnik 3-4, Zagreb 1967.

i velike opasnosti unazađivanja stvari. Ova razmatranja dovode do potrebe preciznijeg određenja osnovnih pretpostavki obrazovanja uopće i političkog obrazovanja posebno koje bi bilo primjereno našem društvu i suvremenom studentu. Naša analiza zahvatit će nekoliko aspekata koji nam se čine bitnima i o čemu bi, po našem mišljenju, trebalo voditi računa pri izradi nastavnog plana i programa.

III

O modernom obrazovanju uopće kao i političkom obrazovanju ne može se govoriti kao o programu i težnji ako se ne pretpostavi jedinstvo znanstveno-nastavnog rada i ako se Fakultet ne shvati kao i znanstvena i nastavna ustanova. U dosadašnjim diskusijama ovo jedinstvo znanstveno-nastavnog rada ponajčešće se shvaćalo i tumačilo u tom smislu da se Fakultet mora baviti i znanstvenim i nastavnim radom. Ovo tumačenje pokazuje nerazumijevanje značenja riječi »jedinstvo« pa pretpostavlja paralelno bavljenje i znanstvenim istraživanjem i nastavnim radom. Izgleda da su stalno prisutne tendencije da se znanstvena istraživanja odvoje od Sveučilišta i institucionalno organiziraju izvan fakulteta te da se fakulteti formiraju samo kao obrazovne ustanove dovele do toga da se riječ »jedinstvo« shvati i protumači u naznačenom smislu da bi na taj način zaštitili Sveučilište od opasnosti koje je tendencija svođenja fakulteta na obrazovne ustanove nosila. Zalažući se i dalje zato da fakulteti budu i znanstvene i obrazovne ustanove, potrebno je smisao teze o jedinstvu znanstvenog i obrazovnog rada protumačiti u njenom pravom značenju. Nije ovdje riječ o nastojanju formalne prirode. Riječ je o određenju od temeljnog značenja za razumijevanje sveučilišta i njegovog smisla. Istina je da će nastava u fakultetu u kojem se vrše i znanstvena istraživanja biti kvalitetnija od nastave u školi u kojoj imamo predavače koji istodobno nisu i istraživači. Ali za određene moderne nastave, to nije dovoljno. Studenti danas ne prihvaćaju takvu nastavu. Oni traže više od toga i u tom pogledu njihova nastojanja i pritisci pozitivni su podsticaji reforme fakultetskog rada. Student se opire modeliranju koje ga drži u položaju pasivnog objekta pa i tada kad je nastava najkvalitetnija i kad je utemeljena na rezultatima vlastitog istraživačkog rada nastavnika. Nije dovoljno da nastava bude utemeljena na rezultatima znanstvenog istraživanja, ona mora biti znanstvena nastava, kao što i znanstveno istraživanje mora biti povezano s nastavom i izvedeno zajedno s poučavanjem studenata. Riječ je o kreativnosti u nastavi ne samo od strane nastavnika nego, isto tako, i od studenata. Student mora biti i znanstveni radnik. Nastava mu mora biti prostor ostvarivanja njegovih kreativnih mogućnosti. U tom smislu može se govoriti o studentu kao subjektu. To bi trebalo postati jedno od temeljnih načela reforme Sveučilišta pa prema tome i reforme nastave u našem Fakultetu. I to ne samo zato da bi se zadovoljili studenti. Ostvarenje ovog načela iz-

vanredno je značajno i za Fakultet i za društvenu zajednicu. Samo na ovaj način obrazovan student može koristiti društvenoj zajednici i njenom razvitku i unapređenju. Za vrijeme studija, suradnjom u istraživačkom radu i stjecajem obrazovanja putem znanstvene nastave, u onom smislu u kojem smo je definirali, po završetku studija diplomirani student u praksi se neće javiti kao rutiner i kao zanatlija, nego kao kreator.

Reformirajući sveučilište i Fakultet, definitivno moramo prevladati školski pojam obrazovanja. Staro Sveučilište koje karakterizira knjiški karakter učenja, skolastička atmosfera, svodenje studenta na objekt modeliranja, odvojenost od društva i života – suprotno je naznačenim tezama o obrazovanju za društvene promjene, o jedinstvu znanstveno-nastavnog rada, o potrebi sudjelovanja stedenata u znanstvenom istraživanju i znanstvenom obrazovanju. Samo putem znanstvenog istraživanja i znanstvenog obrazovanja studenti mogu sudjelovati u reformi Fakulteta i društva. Jedino na taj način oni mogu sudjelovati u donošenju bitne odluke o Fakultetu i društvu. Sve ostale odluke u odnosu na ovu odluku su sporedne. Način donošenja ove odluke od strane studenata o reformi Sveučilišta, u smislu uspostavljanja kreativnosti istraživačkoga rada i znanstvenog obrazovanja, koje će se prenijeti u praksu i funkcionirati kao kreativan stav spram vlastitog rada i društvenih nastojanja na unapređenju društva, ne može biti i ne bi smio biti zamijenjen drugačijim postupcima, pogotovo ne onima trenutnog značaja i formalne prirode. Ovdje mislimo na političke akcije i formalne oblike odlučivanja u fakultetskim organima. Jer političke akcije i formalni oblici odlučivanja, u najbolju ruku, mogu predstavljati pritisak i zahtjev da netko drugi izvrši reformu, a riječ je o tome da to zajedno s nastavnicima učine sami studenti. Dakako da će ovi oblici pritiska i formalnog odlučivanja biti prisutni, bar neko vrijeme, dok se ne učine odlučujući koraci u reformi Sveučilišta. Ali ne treba imati iluzija da se s njima problem rješava. Oni mogu, jedino, potpomoći stvaranje pretpostavki za njegovo rješavanje.

Potpunije određenje modernog političkog obrazovanja zahtijeva i određenje odnosa između fundamentalnih istraživanja i teorijskog obrazovanja s jedne strane, te primijenjenih istraživanja i praktičkog znanja s druge strane. Posebno pitanje koje valja razmotriti jeste pitanje načina formiranja stava studenta prema studiju i poslu koji će obavljati, te prema društvu i životu.

Fakultetska nastava u svom temelju mora imati tri bitna elementa: fundamentalno-teorijsko obrazovanje, praktička znanja i formiranje stava. Potrebu za fundamentalnim teorijskim istraživanjima i teorijskim obrazovanjem valja posebno naglasiti zbog stalno prisutnih i veoma jakih tendencija stavljanja naglaska na primijenjena istraživanja i praktička znanja. Tome danas u našem društvu sve pogoduje – i oblici financiranja istraživačkog rada i opravdani, ali krivo protumačeni zahtjevi za neposredno povezivanje fakultetskog obrazovanja sa sadašnjim potrebama privrede i društva. S tim se poklapa i rastući interes za specijalizacijom na Sveučilištu. Doduše, na fakultetima još

uvijek nema previše specijalističkih smjerova, ali na našim fakultetima vlada specijalistički duh. On se očituje u zapostavljanju fundamentalnih istraživanja i u nastavi teorijskih disciplina. Sve veće stavljanje težišta na primijenjena istraživanja i praktičko-specijalističko obrazovanje dovodi u pitanje moderno fakultetsko obrazovanje, a cijepanje Sveučilišta na brojne samostalne, i od drugih odvojene fakultete, pokazuje da se i formalno napušta ideja sveučilišta i sveučilišnog obrazovanja. Nastojanja da se obnovi ideja sveučilišta i modernog sveučilišnog obrazovanja, ne mogu uspjeti ako se težište ne stavi na fundamentalna istraživanja i fundamentalno-teorijsko obrazovanje. I oni koji inzistiraju na primijenjenim istraživanjima i praktičkim, u praksi primjenljivim znanjima, moraju uvidjeti da se primijenjena istraživanja temelje na fundamentalnim kao što se i praktička znanja temelje na teorijskim. Bez solidnog teorijskog obrazovanja studente nije moguće osposobiti za praksu, jer se praksa vrlo brzo mijenja. Zato bi studij koji bi se od početka usmjerio na praktičke potrebe bio promašen, jer bi studente osposobljavao za praksu koju oni neće nikada vršiti. Pokazalo se da teorijsko obrazovanje mnogo bolje osposobljava studenta za praktički rad nego što ga osposobljava praktičko obučavanje. Zato danas na fakultetima u svijetu u dodiplomskom studiju prevladavaju teorijske discipline s tim što se uz ovaj studij razvija postdiplomski studij i razni oblici dopunskog obrazovanja. Danas više nije dovoljno završiti dodiplomski studij da bi se uspješno obavljalo svoje zadatke u toku cijelog aktivnog radnog staža. Brze promjene tehnologije i društvene prakse zahtijevaju stalan kontakt diplomiranog studenta s fakultetom i dopunsko obrazovanje u prosjeku svakih šest do osam godina. To ne znači da i u dodiplomskoj nastavi ne treba steći stanovita praktička znanja. Kolegiji iz tih područja predaju se u završnim godinama, pretpostavljajući da do diplomiranja neće doći do tako velikih promjena da ova praktička znanja ne bi pomogla studentu da se lakše uključi u posao koji će obavljati. Budući da naš Fakultet priprema studente za više vrsta zanimanja, ovu nastavu će trebati organizirati po smjerovima. Tu nije riječ ni o kakvoj specijalizaciji. U dodiplomskoj nastavi danas, iz spomenutih razloga, valja izbjegavati specijalizaciju.

Specijalističko je obrazovanje nužno u naše doba. Ali ako se u dodiplomskoj nastavi ne poduzmu napori da se fundamentalna istraživanja i teorijsko obrazovanje koordiniraju sa specijaliziranim istraživanjima i praktičkim znanjima na način koji će osigurati pristup potonjima s jednog teorijski utemeljenog, šireg stajališta, to će biti znak da se odustalo od sintetičke slike svijeta. Takav način studija onesposobio bi studenta da misli o ljudskoj situaciji u cjelini i da sa zauzetog stajališta osmišljava vlastitu stručnu aktivnost, uklapajući je u kontekst društvenih nastojanja i promejna. A to je nužno potrebno, jer jednostrano sprovedeno specijalističko obrazovanje destruirala ličnost i formira specijalistički mentalitet koji neutralizira interes za bitne ljudske probleme i ciljeve.

Riječ je o fakultetskom obrazovanju i kao načinu formiranja stava. Moderno obrazovanje nije i ne bi smjelo biti samo suma racionalnih

znanja i spoznaja. Ono mora biti i način formiranja svijesti i stava. To je sposobnost da se vidi cijela situacija u kojoj se čovjek nalazi i da se ljudska akcija upravi ne samo na neposredne ciljeve i svrhe nego da se temelji na mogućnosti mijenjanja i unapređenja društva i života. Formiranje stava nije stvar poučavanja, a još manje i nipošto nekakve političke indokrinacije. Stav treba da prirodno proiziđe i da se formira putem konsekventnog organiziranja i provođenja znanstvenog istraživanja i znanstvenog obrazovanja prema izloženim načelima.

IV

Koje su konsekvencije izloženih stavova na planu organizacije fakultetske nastave i kakav nastavni plan i program prethodna razmatranja sugeriraju?

Da bismo na naznačeni način povezali znanstveni i nastavni rad, jače naglasili i potsticali kreativnost i nastavnika i studenata i organizirali znanstveno obrazovanje prema izloženim načelima, moramo u najvećoj mogućoj mjeri napustiti predmetni sistem nastave i uvesti nastavu po kolegijima koji će monografski obuhvatiti jedan znanstveni problem ili uže područje. Predmetni sistem nastave i njemu odgovarajući prevelik broj ispita po predmetima doveli su do toga da su se naši fakulteti, doista, pretvorili više u učilišta, nego u studij. U okviru ovakvog predmetnog sistema nastava se vrši u kursevima koji obuhvaćaju cijelu znanstvenu disciplinu. Ovi kursevi se ponajčešće iz godine u godinu ponavljaju pri čemu nastavnici drže lekcije gotovo iste ili eventualno popravljene i osvježene novijim rezultatima znanosti. Takav se nastavni rad može obavljati bez znanstvenog istraživanja koje pojedini nastavnici, ipak, prakticiraju kao hobi ili kao rezultat vlastitog entuzijazma. Ali i bolji nastavnici koji se bave znanstvenim radom i koji su u tome postigli rezultate, nisu u mogućnosti da te rezultate dovoljno koriste u nastavi. Predmetni sistem nastave prisiljava ih da svake godine predaju cijelo područje, od početka do kraja što, dakako, s obzirom na današnji razvitak znanosti ni jedan nastavnik nije u stanju izvesti na visokoj sveučilišnoj razini. Najistaknutiji znanstveni radnici mogu se baviti istraživanjem samo u najužoj oblasti kojoj, u okviru predmetnog sistema nastave, mogu posvetiti samo nekoliko sati da bi veći dio nastave posvetili, ponajčešće, udžbeničkom izlaganju do kojih su došli drugi istraživači u toj disciplini. Takav sistem nastave destimulira nastavnike u znanstvenom radu, a studente svodi na učenike koji su dužni iz predavanja i udžbenika (vrlo često i iz skripata!) naučiti najosnovnije rezultate do kojih je određena znanost došla. Predmetni sistem nastave stimulira pasivnost i studenata i nastavnika. Umjesto nastave koja će omogućiti studentu aktivno participiranje na znanosti i pružiti mu prostor za izražavanje njegovih kreativnih mogućnosti, ovakva nastava pruža mu mrcvarenje, guši njegov interes i razvija odojnost prema znanosti. On je shvaća kao nužno zlo koje će ga nakon položenih ispita dovesti do formalne kvalifikacije za posao

i do osiguranja mjesta u društvenoj hijerarhiji. S druge strane, ovakva nastava pretvara nastavnika u rutinera koji iz godine u godinu prepričava utvrđene spoznaje. Predmetni i udžbenički karakter nastave ostavlja malo mogućnosti za problemski pristup koji mora karakterizirati sveučilišnu nastavu. Ono po čemu bi sveučilišnu nastavu trebalo razlikovati od školske nastave jeste to da ona ne daje samo gotove spoznaje, nego da u problemski izvedenim predavanjima studentima otvara oči za probleme koji čekaju rješenje, ukazuje na različite pokušaje i pristupe i da time stimulira kod studenata znatiželju, uključuje ga u aktivan studij i, u kooperaciji s nastavnikom, u istraživački rad. Nastava bi studenta trebala osposobiti za kritičko i znanstveno mišljenje, oduševiti ga za istraživački studij. Prema tome, predmetni sistem nastave potpuno je neadekvatan sveučilišnoj nastavi. Iako se ovaj sistem uvriježio na našem Sveučilištu, smatram da ga je naš Fakultet od početka mogao izbjeći. To je novoformirani fakultet koji je upravo zato što nije opeterećen tradicijom mogao organizirati suvremenije oblike nastave. Ista greška učinjena je i s brojem ispita. Ona se morala učiniti, jer je prirodno da se u uvedenom predmetnom sistemu nastave iz svakog predmeta polaže ispit. U nas danas ima fakulteta u kojima se tokom studija mora položiti i do četrdeset ispita. Tu nije uopće moguće govoriti o studiju. Student jedva da uspije naučiti udžbenik. O studiju literature nema ni govora. Budući da je u ovakvim uvjetima i udžbenik preopširan, došlo se do apsurdne situacije u kojoj se naprednijim nastavnicima smatraju oni koji su napisali skripta. Iako u tom pogledu naš Fakultet stoji nešto bolje od mnogih drugih, odlučivši se za predmetni sistem nastave, on je uveo obavezu prema kojoj student u prosjeku mora položiti sedam ispita godišnje, čime su i naši studenti većim dijelom upućeni na učenje, a manjim dijelom na studij.

Zbog svih spomenutih negativnih posljedica, reforma Fakulteta i koncipiranje novog nastavnog plana i programa mora staviti težište na nastavu po kolegijima. Predmetnu nastavu treba zadržati samo u onoj mjeri u kojoj je nužna. Nju ćemo razervirati za uvođenje u znanstvenu disciplinu, izlaganje osnovnih kategorija i spoznaja i za upoznavanje onih znanstvenih područja koja se zbog njihove prirode ne mogu drugačije predavati nego kao kursevi. Svugdje gdje je moguća, nastava organizirana po kolegijima omogućit će i nastavnicima dublje ulaženje u znanstvene probleme i dobrim dijelom izbjegavanje negativnih posljedica predmetnog sistema nastave. Tu ne bi bilo moguće izlagati probleme na jednom općem planu. Ovakva nastava pretpostavlja dublje ulaženje u određeno znanstveno područje. Nastavnik koji najavljuje samostalni kolegij mora imati odgovarajuće znanje, koje će dobrim dijelom biti rezultat vlastitih spoznaja do kojih je došao istraživačkim radom u tom području. To će, uz pretpostavku da se ova nastava organizira kao znanstvena nastava, u već naznačenom određenju riječi, više zaokupiti studente i omogućiti im obrazovanje koje je primjereno suvremenom studentu. Student je danas često u situaciji da naoružan velikim humanističkim i revolucionarnim idejama nema osnovnih pretpostavki da bi znao misliti i promisliti vlastite ideje. Zato

u njegovim političkim akcijama više prevladava momenat destruiranja nego težnja i znanje za izgradnju nečeg boljeg. Ako je u Fakultetu postojala tendencija da se on pretvori u političku tribinu i poprište »revolucionarnih« akcija, nova organizacija nastave i znanstvenog rada definitivno bi ga učvrstila kao ozbiljnu radnu sredinu u kojoj bi se student preko znanstvenog rada i nastave osposobljavao za stvarnog reformatora i fakulteta i društva. Suvremeno organizirana nastava podsticala bi i znanstveni rad. Ako je predmetni sistem nastave stvarao klimu predavača i školnika, novi sistem nastave razvijao bi klimu koja bi pogodovala formiranju i unapređenju istraživača i kreatora. Paralelno s uvođenjem nove nastave valja smanjiti i broj ispita, kako bi na taj način suzbijali učenje za ispit i stimuliranje studija. Povećao bi se broj kolokvija, konsultacija, zajedničkih diskusija i intenzivirao rad u seminarima.

Stavljajući težište na fundamentalno teorijsko obrazovanje naročito u prvim godinama studija, dobro je što smo odlučni da se u četvrtoj godini orijentiramo na usmjerenu nastavu. Trebali bismo imati tri smjera: politološki, unutrašnje politički i vanjsko politički. Na ove smjerove fakultativno bi se nadovezala dopunska usmjerenja. Možemo i trebamo vrlo brzo organizirati studij žurnalistike za kojim se osjeća velika potreba i za koji su pokazale interes naše velike novinske kuće Vjesnik i radio-televizije. Možda će društvene potrebe sugerirati i druga dopunska usmjeravanja za koja uvijek mogućnosti ostaju otvorene. Ova odluka je rezultat razumljivog interesa da naše studente usmjerimo na praksu kojom će se poslije završetka studija baviti. Stavljanje težišta na teorijsko obrazovanje u prvim godinama studija, ne znači napuštanje već istaknute ideje da u centru studija treba da bude naša društvena i politička praksa. Bavljenje našom praksom ne smije se shvatiti u prakticističkom smislu. Ono ima biti na razini teorijskog razmatranja uopćavanja: praksa dovedena do pojma. Da bi se to postiglo, treba ovu praksu upoznavati i u tom smislu inzistirati i na empirijskom materijalu od kojeg treba poći, ali ne da bi ostali na njemu, nego da bi analizu prosljedili do teorijskog uopćavanja.

Nemam iluzija da će se nastavnim planom i programom riješiti svi problemi i automatski osigurati novi način znanstvenog istraživanja i obrazovanja. Nastavnim planom i programom može se i mora se, međutim, stvoriti organizacioni okvir koji će podsticati rad i razvitak Fakulteta te njegovih nastavnika i studenata u smislu ostvarenja naznačenih ideja.